

508
586
Bözödi György

SZÉKELY
BÁNJA

Magvető

BÖZÖDI GYÖRGY
Székely bánja

BÖZÖDI GYÖRGY

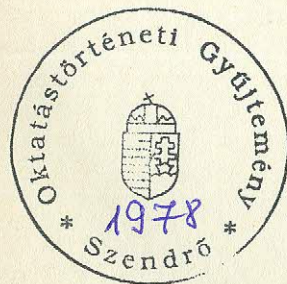
Székely bánja

A Székely bánja című regény a magyar irodalom egyik legjelentősebb műve. A szerző, Bözödi György, a művet a székely népi élet és kultúra megismerésének céljával írta. A regény a székely bányászok és a székely bányászati élet köré épül fel. A művet a székely népi élet és kultúra megismerésének céljával írta. A regény a székely bányászok és a székely bányászati élet köré épül fel.

Rovata legelőször a székely népi élet és kultúra megismerésének céljával írta. A regény a székely bányászok és a székely bányászati élet köré épül fel. A művet a székely népi élet és kultúra megismerésének céljával írta. A regény a székely bányászok és a székely bányászati élet köré épül fel.

MAGVETŐ KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

MAGVETŐ KÖNYVTÁR

© Bözödi György, 1985

A Székelyföld kapujában

FÖLDRE ÍRT MÚLT

A Kisküküllő vize lassan kanyarog a tágas völgyben Szováttától Balavásárig, ötven kilométernyi távolságon minden falut meg lehet különböztetni, amint egymás mellé sorakozva, apró házaikkal, zöld fáikkal és kiemelkedő tornyaikkal benépesítik a völgyet. Valamennyien a folyó jobb partján fekszenek, a bal parton egyetlen község sincs. A jobb part a jelené, a bal a múlté. Itt várak sorakoztak valamikor, Sóvárad, Makfalva, Erdőszentgyörgy „Várhegyei” ezeknek az emléket őrzik. Az egyik partról áttérünk a másikra, ennyi a történelem. Szemben, Havadtó irányában, Rigmány az avarok sáncainak emléket őrzi, jobbra a fehér lovas Firtos a római katonák idejére emlékeztet. A történelem a földre van írva, és a föld csak a nagy tettek emléket őrzi meg.

Ravába igyekszem, keresztül a hegyen. Ez az első sziget, amely kimagaslik a székely nép kisebbségi életküzdelmében. Erdőszentgyörgytől félórai járás a hegyre kapaszkodó ösvényen, míg a völgyekben kanyargó keskeny hegyi községi úton két óra. Az utakban is válogatni kell a Székelyföldön, aszerint, hogy kinek milyen sürgős, hogy célt érjen. A hegytetőről még egyszer visszapillantok. A mai történelem is már a földre van írva. A Küküllő völgye csak öt év óta tartozik Udvarhely megyéhez, azelőtt, 1918 óta már kétszer cserélt központot, hol Maros megyéhez pártolva vissza, hol Udvarhelyhez csatlakozva,

természetesen nem jószántából, hanem a politikai pártok uralmának változása szerint. A világháború előtt évezre-des történelmi határt jelölt ez a vonal Udvarhelyszék és Marosszék között, az első település óta semmiféle változás nem történt itt, pedig török, tatár, német világ vonult végig felette. 1920 után nyomban lekapcsolták a Kibéd-től Balavásárig terjedő részt, és Udvarhelyhez ragasztot-ták, nagyon is nyilvánvaló okok miatt. A közeli szomszéd-ságban levő Kis- és Nagyküüllő megyei románság idáig bocsátotta elő nyúlványait, ezeknek a falvaknak székely lakossága között már feltűnt egy-egy nem magyar is, Erdőszentgyörgy lakossága pedig egyharmadrészen ro-mánná vált. Azzal, hogy ezt a vidéket a kilencvenhat szá-zalékban magyar Udvarhely megyéhez csatolták, sikerült a kimutatásokban a megye lakosságának arányszámát a románságra kedvezőbbé tenni. De ezt az eljárást pártér-dekké tették, s kortesfogássá. A liberális párt – melynek állandó szenátora az erdőszentgyörgyi román pap volt – pártügyet csinált abból, hogy uralma alatt járásbíró-sága, szolgabíró-sága legyen ennek a községnek, mit aztán a többi pártok szintén pártérdekből megsemmisítettek, a liberális uralmak elején Székelykeresztúrról Erdőszen-tgyörgyre telepített járási székhelyet siettek visszaköltöz-tetni. A bizonytalanságnak ez az állandósult rendszere nem annyira a pártoknak, mint a székely népnek ártott, mert a költözködéssel és a helyiséglétesítéssel járó költsé-geket neki kellett fizetnie. Ilyenformán a vidék köz-pontja lett Erdőszentgyörgy. Fejlődése a múlt század vé-gén vett nagyobb lendületet, amikor tömegesen teleped-tek le benne a zsidók, akik amellet, hogy a lakosság szá-mát jelentékenyen növelték, élénk kereskedelmi életet

hoztak magukkal. A közhatalom-változás után kapta meg mai igazi lendületét, amit a román nemzeti törekvések táplálnak. Székelykeresztúrnak győztes ellenfelévé vált. A magyar ügyvédék és orvosok áttelepedtek lassanként a Nagyküüllő partjáról ide a Kisküüllőhöz, itt néznek a bizonytalan jövő elébe. Az állami hivatalok magyar tisztviselőit megkímélték ettől a hercehurcától. Keresztú-ron hagyták őket állás nélkül. Kórházat, állatorvosi, te-lekkönyvi és pénzügyi hivatalt is létesítettek, úgyhogy jelentős tisztviselői kar alakult ki pár év alatt, annyira, hogy a vándor színtársulatok is városnak nézik néha Szentgyörgyöt, és megállnak egy-egy „operettciklusra”, meg egy-egy tánctanár is idevetődik „kurzust és kolónt” tartani, ami itt elég a városi szellemből.

A község közepén emelkedő dombon, a Küüllő fölött áll az egykori Rhédey fejedelmi család kastélya, amely-ben Mary angol anyakirályné nagyanyja, Rhédey Klau-dina született. A múlt század közepén már idegen kézre került a kastély, egy vagyonos száz vette meg, majd ár-verés folytán a brassói Schiel szász gépgyár tulajdonába került, míg pár évvel ezelőtt a község vette át állami hiva-talok számára, a járáshoz tartozó községek költségén. Ma a szolgabírói és járásbírói hivatal székel a történelmi kas-télyban. Mellette emelkedik a református templom, melyet 1936-ban az angol királyné adományából újítottak meg. A piacon hatalmas épülettömböt fejeznek be: ez lesz az új állami iskola. És most épül a románok bizánci stílusú új temploma is a régi helyén, melyet a múlt szá-zad derekán a község református hívei építettek volt a ro-mánok számára, kik írásban kérték, hogy vegyék be őket a református egyházba, mert már csak vallásukban kü-

Elfelejtett történelem

A BŰNÖS UTÓPIA

A székely nép mai gazdasági és társadalmi életének, lelki válságának alapos megértése végezt vissza kell pillantanunk mélyebben a múltba, annál is inkább, mert ez a múlt lényegében ismeretlen. A köztudatban hamis utópiát tettek általánossá a székelységről, mely a többi utópiákkal ellentétben fordított – amint székely voltához illik is –, valamikor valóság volt, s csak később vált üres elméletté. A székely jobbágyságot, a föld igazságtalan birtoklását véka alatt rejtegették, s a magyar közvélemény nem sejtette, hogy amikor a hagyományos felfogás szerint „székelyekről” beszél, csak néhány száz előkelő családot ért alatta. A nép senkit sem érdekelt, keserves történetének nem akadt szószólója. Megismerése helyett megelégedtek hamis dicsőítésével. Ez a téves felfogás akadálya volt annak, hogy a valóságos helyzetet megismerjék, amíg még lehetett volna segíteni a népen. Az utópia segítségével a magyarság egy nem létező állapotot tekintett valóságnak, s ezzel megnyugtatta lelkiismeretét. A székely nép közben pusztult, leszegényedett, szétzilólt. Élete külsőségei megmaradtak, de lelke nem a régi, élete belső tartalma kicserélődött. Nem mai ez az átalakulás, sok száz éve tart. A székely csak tréfáiban élt szűkebb hazáján kívül, és akik ezeken a keserves, agyafúrt tréfákon kacagtak, nem vették észre, hogy ez a halállal való tréfálkozás, a magára utaltság, a végső menedék.

„A székelyt nem kell féltetni” – így vélekedtek, és ez alatt Istennek valami rendkívüli teremtményére gondoltak, amely mindent kibír. Ma azonban, amikor kérlelhetetlenül áll előttünk a valóság, a hosszas mulasztások eredménye, létünkért való küzdelmet nem folytathatunk tévedésekre alapozva.

Mi okozhatott volna aggodalmat a múltban, hiszen olyan szép elmélet élt a székelységről? Az utópia hirdette, hogy itt mindenki szabad, egyenlő és egyformán nemes, itt az elnyomást, a jobbágyságot nem ismerték, társadalmi súrlódások nem keletkeztek. Területi és személyes önkormányzata révén eszményi köztársaságban élt a nép, vezetőit maga választotta, a nemzetgyűléseken mindenkinek egyformán felszólalási joga volt. Csak két osztályt különböztettek meg: lófőket és gyalogosokat, mert a társadalom alapját a katonai szervezet alkotta, de mindkét rend egyformán mentes az adóktól, az ünnepszamba menő ökörsütésen kívül. Királyi jog a gazdátlanul maradt birtokra sem terjedt ki, mert a nép a földet nem adomány, hanem ősi foglalás alapján bírta. A föld csak a rokonokra vagy szomszédokra szállhatott, pénzért eladni nem lehetett. Az utópia jó szolgálatot tett, ezer évre meghosszabbította ezt az állapotot, mely a valóságban Mátyás király idejéig sem maradt fenn a maga egészében. Homályban tartotta a XV. századdal kezdődő tizenegy székelylázadást, a jobbággyá süllyedt székely népréteget pedig megfosztotta székely nevétől, hogy a név makulátlanul ragyoghasson. Az utópia szobrot érdemelne.

Érdeke volt ez az ámitás a közvélemény irányítóinak? Vagy a székely népnek? A történelem megadta a választ.

Kisgazdák pusztulása

ÚJ TÖRVÉNY, RÉGI GYAKORLAT

A kiegyezés után (1867), mikor a feudalizmus politikai és gazdasági ereje csökkent az országos jobbágyfelszabadítás következtében, a székely népet az új idők új eszközeivel forgatják ki vagyonából. Az arányosítás és tagosítás ürügye alatt a gazdagabb birtokososztály a törvény segítségével teszi rá kezét a volt úrbéresek, de különösen a szabad kisgazda-társadalom birtokára.

Az arányosításról, vagyis a közös területek felosztásáról szóló 1871: XXI. törvény az egész országra egységesen intézkedik, a közvagyonokat és az úrbéri viszonyokból eredő birtokállapotokat rendezte „az egyéni magánjog figyelembevételével”. A jobbágyfelszabadítás óta a volt úrbéresek egy része nem kapta ki részét a székelység vagyonának majdnem felét kitevő közbirtokokból, amelyeknek használata emiatt a régi jobbágyrendszer alapján történt még mindig. Az új törvény szerint 1848 után az elkülönítés alapján keletkezett úrbéres közbirtokosságok közös erdeje általában feloszthatatlan, azaz arányosítás útján nem osztható szét a tagok közt magántulajdonná, az úrbéres legelők pedig csak akkor oszthatók fel, ha a földesúrétól való elkülönítést 1871-ig még nem hajtották végre, de ezek is csak abban az esetben, ha a felosztást a részeseknek legalább negyedrésze követeli. A törvényt vonatkoztatják a negyvennyolc előtti székely úrbéresekre is, akiket a szabadságharcig nem létezőknek tartott a jog,

noha az adókat úgy szedték be tőlük, mint az ország többi jobbágyaitól. Ez az intézkedés azonban nem érintette előnyösen a volt úrbéreseket, akik legelőjük felosztását várták, annál is inkább, mert kétféle elbánásban részesítette őket az úrbéri elkülönítés késedelme következtében. Az arányosítási törvény az úrbéresekkel szemben előnyben részesítette a régi szabad székely közbirtokosságok tagjait, kiknek megengedte a havasok felosztását a közös birtokosok többségének kérésére, a legelők felosztását pedig bármely részes kérésére, és az erdőkből a száz holdon felüli részesnek kiszakítási jogot adott. Ez az utóbbi intézkedés nyíltan a nagybirtokosok érdekében történt, akiknek hatalmas erdőrészei így szabadokká váltak, míg a székely kisbirtokosok és a volt úrbéresek továbbra is közös birtoklásra kényszerültek azokon az erdőkön, amelyeknek túlnyomó részét kiszakították a nagybirtokosok számára, és így jövedelmük alaposan lecsökkent.

A részesedési aránykulcs megállapítása még nagyobb veszteséget okozott a népnek. Ha a közös birtok utáni adót vagy más terheket a közös birtokosok egyéni kivetés alapján fedezték, akkor ezeknek a teherviseléseknek arányában állapították meg most a részesedés hányadát, ahol pedig ilyen szokás nem létezett, ott az egyesek egyéni tulajdonában lévő belsőség s a külső birtokok területe arányában a belsőséget háromszorosan számítva. A székely közföldek ősi törvénye szerint azonban a község minden lakóját egyenlő rész illette volna meg. A közföldeket (erdőt és legelőt) mindenki szabadon és egyenlően használta a múltban, a maga szüksége szerint. Most a szegényebb népréteg közös földjét magántulajdonul kapták meg a

Szétszóródás

A NÉPESSÉG CSÖKKENÉSE

Az elszegényedett székelység a múlt század derekán „mozgó elemmé” vált. A Romániába való vándorlást nem látják veszedelemnek az illetékesek, hanem ellenkezőleg, a társadalmi bajok helyes megoldásának vélik, mert a nép „férgese, a söpredék” távozik el, mely itthon csak bajt okozna. A kivándorlást nemhogy megakadályoznák, hanem még a század elején is titkolni igyekeznek a hatóságok, pedig akkor már annyi székely él Romániában, mint itthon két megyében. Az írók, kik a kivándorlás káros következményeire igyekeznek felhívni a figyelmet, a századfordulónál előszeretettel hasonlítják a székely népet a homokhoz, a futóhomokhoz. Mint Hegedűs Lóránt írja, „szerte van fújva Romániában a székelység, mint a homok: néhol csak egy-egy szem, néhol vastagabb réteg, s mindenhol szűrődik bele a talajba”. A múlt század végén az egész Magyarországon megindult kivándorlás a Székelyföldön érte el a legnagyobb mértéket, mert előidézője, a szegénység is itt vált a legnagyobb méretűvé. Az új román királyságban keresett alkalmazott a székely, kitűnő munkaerő, a vállalatoknál éppen az a helyzete, mint Magyarországon a nyugatról jött munkásoknak: jobbnak, szakképzettebbnek számít. Ez a munka európai törvénye, nyugatról kelet felé. Természetes folyamatnak látszik tehát a székely munkások beözönlése Romániába, és ha nem lett volna elég természetes, elősegítették a tör-

vény érvényesülését a hazai munkaadók, akik a székely munkást itthon alkalmatlannak, megbízhatatlannak és lustának nyilvánították.

A székelyeknek Romániába való áttelepülése mindig tartott a történelem folyamán, mióta írott emlékeink vannak. A közvetlen szomszédság kötelező erővel hatott a népek kicserélődésére, a székelyek átszivárogtak Moldvába és Havasalföldre, a románok pedig Csíkba és Háromszékre. A két vidék és két nép kölcsönösen menedéket nyújtott egymásnak. Az első magyar bibliát Moldvában fordítják 1466-ban, Rákóczi György pedig Erdélyben ki nyomatja a román bibliafordítást. A Székelyföldre közlebb esett Románia, mint Magyarország, háborúk, éhínség, pestis oda kergették ki a lakosságot, és oda kergette ki legfőképp az itthoni elnyomás, amely ellen az egyetlen menedék mindig a kivándorlás. Az 1718. évi éhínség és ötven évvel később a mádéfalvi veszedelem nagy tömegeket űz ki egyszerre, majd a székely fiúk felét katonának fogdossa, másik felét száműzetésbe kergeti a katonai rendszer. A harmadik nagy kivándorlás a szabadságharc után történt, amikor az abszolutizmus halálos ítéletei, valamint a katonai szolgálat elől menekültek ki ezrenként. A szabadságharc utolsó ütközetében, a Nyergestetőn el esetteknek a romániai székelyek állítottak emléket.

Ezek a „kibujdosások” kényszerből történtek, de annak a mozgalomnak, amely a XIX. század közepén indul meg, kizárólag társadalmi és gazdasági okai vannak. A jobbágyfelszabadítással az addig lekötött úrbéres szegénység szabaddá válik, költözködhetik, és nem szívesen marad egykori földesura szolgálatában mint napszámos, cseléd, önállóan pedig képtelen megélni kis birtokán.

gyűléseken a birtokosok nem egyenlően, hanem jogsútságuk arányában szavaznak. Ugyanez a törvény elrendelte azt is, hogy össze kell írni a volt úrbéreseknak esetleg elosztva kezelt erdőilletményét is, ha a felosztás nem bírói úton történt. Állami felügyelet alá estek azok az erdők és kopár területek is, amelyeket nem a volt úrbéresesek összessége szerzett, hanem csak egy részük. Az 1908-as törvény megtiltja az olyan közlegelők felosztását, amelyek eke alá eshetnek, a 100 holdnál nagyobb illetmények kivételével. Közvetlenül a háború előtti évben pedig elrendelik, hogy kötelesek társulattá alakítani legelőjüket azok a volt úrbéresesek, akik részüket elkülönítették vagy tagosították. Sőt némely vezető ember azt is ajánlotta, hogy az egész székelység minden földjét kötött birtokká kell átalakítani. Ezek az intézkedések a háború utáni földreformnak szolgáltatták ki a közbirtokokat, amelyek semmiképpen sem eshettek volna kisajátítás alá, ha kis magánbirtokokként bírták volna a közbirtokossági tagok.

A nagy változás

FÖLDREFORM

A közbirtokosok több helyen az erdők használatát egészen a községnek engedték át, mely magára vállalta a részesek adóját, és az erdőhasználat fejében a tagoknak néhol használati díjat is fizetett. A nép eladta erdőt az adóért. A telekkönyvezés alkalmával hivatalosan is kivették volt a kezéből: a közös erdő- és legelőbirtokok közül azokat, amelyeknek jövedelmét időnként községi terhek hordozására is felhasználták, vagy amelyeknek használatát közbirtokossági szervezet hiányában a község szabályozta, a politikai község tulajdonául jegyezték be, és használták ezeket azok is, akik az arányosításnál már kiszakították részüket a közvagyonokból. Így a székely nép erdőinek egy részét a múlt század végén veszttette el: a haszonbérelő a maga tulajdonába vette. Leplezett kisajátítás volt ez, mert a nép nem rendelkezhetett földjével, mit a község tulajdonába írtak be. Keveset enyhít a helyzeten, hogy tovább is kapott ezeknek a községeknek a lakossága bizonyos haszonélvezetet a saját erdeiben, mert ez az eljárás nem segíthetett a létminimumon alul tengődő óriási számú törpebirtokos helyzetén. A vezetőség szűklátókörűsége és kapzsisága megbosszulta magát a népen, a rosszul elindított folyamat szigorú, logikus következményei napjainkig tartanak. Ha a község által használt erdőket és legelőket a telekkönyvezésnél nem a község tulajdonául írták be, a világháború utáni földreform

anyagi okok, részint pedig az elhelyezkedés kilátástalansága miatt nem szerezhették diplomát. Az elemi végzett falusiak száma miattuk marad az országos átlagon alul. Ellenben feltűnő, hogy a diplomás emberek száma a székely falvakban csak egytized százalékkal haladja meg az országos átlagot, ami azt a jól tudott tényt bizonyítja, hogy a végzett magyar fiatalok menekülnek a faluból, ahelyett hogy mint orvosok, gazdasági és jóléti vezetők a nép szolgálatába állítanák életüket és tudásukat. A számok bizonyítéka annál súlyosabb, mert a székely falvakban élő diplomások számát túlnyomórészt a papok jelentik, kikből néhol kettő-három is van egy faluban a felekezeti megosztottság miatt, míg a román falvak hasonló számú diplomásaiból a pap csak egyet jelent.

Marosszék

TELEPÜLÉS

Nem egyidejű Marosszék keletkezése a belső székekével, hanem későbbi település. Aranyosszékkal egy időben IV. László ajándékozta a székelyeknek ezt a területet a királyi földből 1288-ban, a tatárok és kunok ellen viselt harcaik jutalmául. 1332-ben már véglegesen megtelepült falvak, egyházak és templomok vannak rajta, a pápai dézsmák jegyzéke csaknem negyven önálló egyházközségről számol be. Az egykori szék területének határait ma már csak régi okmányokból és leírásokból állapíthatjuk meg, mert a többszöri megerendezés során sok változáson esett át az egykori egységes közigazgatási és nemzetiségi terület, annyira, hogy teljesen elmosódtak határai, a szék beolvadt a szomszédos megyékbe, hol úgy, hogy azokkal teljes egészében egyesült, hol pedig úgy, hogy egyes területeit más vármegyéhez vagy éppen székely székekhez csatolták. Legpontosabban Orbán Balázs leírása alapján határozhatjuk meg Marosszék egykori területét, ezért a továbbiakban ezt vesszük alapul. A Székelyföldnek a Mezőségbe benyúló ék alakú nyúlványa volt, csak keleti részén érintkezett az udvarhelyszéki településekkel, minden más oldalról a megyei rendszer, az idegen életforma és nagyrészt idegen népek vették körül, ami sok mindenben megmutatta hatását a szék életében. Területe mintegy 1450 négyzetkilométer, melynek egy-egyét a rajta élő székely nép egysége, származása és tele-

Udvarhely megye

MAI HELYZET

A régi székelység központja, az anyamegye ma aránylag legrendezettebb és legszervezettebb gazdasági életének, valamint lakossága legnagyobb méretű apadásának révén viszi a vezető szerepet. Ehhez a két tényezőhöz járul, hogy népe a legnagyobb százalékban (91,46) magyar és legműveltebb a három megye lakossága között. Az írni-olvasni tudók száma 85 százalék, férfiak és nők majdnem egyformán állanak ebben a tekintetben (87,6, illetve 72,3). Lakossága 93,4 százalékban falun él, noha a falu nem tudja eltartani a mai gazdálkodás mellett. Birtokmegoszlása a legrosszabbnak mondható, amennyiben 40 149 birtokosa közül 33 410-nek tíz holdon aluli birtoka van, és ezeknek egyikére átlag másfél kat. hold föld esik. 10–20 hold közötti gazdatársadalma azonban elég erős, 5472 birtokossal, mert a másik két megyében ez a réteg sem az összes birtokosok arányában, sem abszolút számban nem éri el ennek a felét. A rengeteg sok tíz holdon aluli vagy birtoktalan család lehetővé tette a nagyobb gazdaságok kialakulását, a 20–100 hold közöttiek száma 68. Ennek a körülménynek köszönheti a megye aránylag fejlett gazdasági életét, másik oldalról pedig ennek köszönheti a sok ezer család, hogy itthon hontalan, nincs megélhetése és a városokat kell megostromolnia kenyérért. Az összes birtokosok 83,1 százalékát teszi ki ezeknek a földönfutóknak a száma, akik itthon a megművelhető

területnek csak 30,6 százalékan osztozkodnak, míg a birtokosok másik 16,9 százaléka a művelhető területek 69,4 százalékának ura. A kimutatás birtokosokról beszél, de ez megfelel a családok számának és az összes lakosság százalékának, a „birtokosok” kérdése az egész nép kérdése, mert a családok 98 százalékának van legalább belső telke, ami után adót fizet. A birtokmegoszlás fájó kérdése ma is a székelységnek, hiszen amíg 46 518 kat. hold terület 33 410 tulajdonos között forgácsolódik szét, addig 30 552 kat. holdon Udvarhely megyében 1209 gazdag osztozkodik. 12 554 kat. hold területen pedig csak 68 birtokos, akiknek egyikére átlag 185 hold jut. Nem nagy birtok a más vidékek viszonyait tekintve, de feltűnő aránytalanság, ha az Udvarhely megyei földnélküliek sorsát tartjuk szem előtt. Ilyen nagy birtokot a Székelyföldön belterjesen megművelni szinte lehetetlen, így jövedelmezőségéből veszít.

Hogy mivé alakult a huszadik századra az egykori szabad Székelyföld egyenlő birtoklása, és mi a mai helyzet gyökere, jellemzően mutatja Udvarhely megye példája, ahol 1896-ban ezer holdnál nagyobb uradalom 13 volt, 500–1000 hold közötti nagybirtok 14, 100–500 közötti pedig 142. Természetes, hogy a kisbirtokosok számának emiatt kevesebbnek kellett lennie, mint ma, noha az összes lakosság száma alig különbözik. Részint vásárlás, részint pedig a földreform következtében így alakult a birtokmegoszlás a birtokosok száma szerint a két időpont között eltelt több mint 30 év alatt:

Ilyenné alakult a balladák egykori tömör világa, a megrázó drámai esemény hiányzik belőle, és főleg hiányzik a mitikus vonatkozás, de van benne ezek helyett megrázó szociális esemény, a nép mai lelki tartalmának megfelelő alaphang. A Kádár Kata, Molnár Anna és Júlia szép leány híven fejezik ki annak a kornak népi szemléletét és életkörülményeit, amelyben keletkeztek, és ebben az értelemben Szőke Gizi egyenes folytatása, szerves leszármasztója az ősi székely balladáknak. A mai Júlia szép leányok, a szegény, „becsületes embörök” leányai a városokban szolgálnak, és a nép lelkét nem az a kérdés foglalkoztatja, hogy megjelenik-e a bodor fehér bárány az égen, akik Brassóban, Kolozsvárott és Bukarestben, „tudja Isten” hol járnak. Ezeknek a mai balladáknak színben, elevenségben és fordulatokban való gazdagsága nem jelenthet számunkra csak irodalmi gyönyört, mert felélesztik lelkiismeretünket, figyelmeztetnek és követelnek, hogy tenni kell valamit, a Szőke Gizellák megélhetését szülőföldjükön kell biztosítani, hogy itthon maradhassanak és ne elhervadva, megszegyenítve sodorja őket víz-sza az ár.

Csík megye

HELYZETKÉP

Csíkban és Háromszéken a határőrségi katonai szolgálat 84 éven keresztül nehezedett a nép életére, és megakadályozta mind gazdasági, mind társadalmi fejlődését. Udvahely mentesült ez alól a teher alól, mert vezetőiben öntudat és hivatásérzet élt, a határőrség felállításakor nem volt akkora szakadék a nép és az urak között, s ennek a következményei mutatkoznak most, csaknem kétszáz év múlva is a fejlettebb és rendezettebb életében. A határőri szolgálat új társadalmi és gazdasági életet létesített, melyet úgy rendezett be a General Commando, hogy mindenben a katonai szervezet érdekeit tartotta szem előtt. A főnemesek mint immúnis nemesek szerepeltek, se be nem sorozták őket a határőrségbe, sem adót nem fizettek. A primorok és vagyonos lófők is mentesültek a katonáskodástól, ha legalább két adófizető jobbágyuk volt. A jobbággal nem bíró családfőket sem a primori származás, sem a fejedelmek alatt bőven osztogatott címeres és primipilusi levelek nem mentették meg a besorozástól. Ezeknek a vagyonosabb rétege alkotta a lovas huszárságot, a szegényebbeket pedig gyalogosoknak sorozták be a közszékelyekkel együtt. A katonaság alá kényszerített két székely megyében a katonai rendszer nyomása alatt a katonasorba tartozó székelyek családi ügyeiket sem intézhették a katonai vezetőség engedelmével. Összes földbirtokuk katonai összeírás alá került, ami-

nek vétke töröltetik el.” A múlt században úgy találja Kővári, „mintha a vértudat belső emésztését látnók az arcon, hervasztva a fiút atyja vétkeiért”, de a mai proletárnép arca nem az apák bűne miatt sápadt és beesett, hanem amiatt, hogy ez a bűn is hiábavaló volt, ez sem változtathatta meg egykor a nép sorsát, nem tartóztat-hatta fel az elnyomásnak és pusztulásnak egyre nagyobb erővel reátörő zuhatagát. Gyökeres változást remélhetünk-e a jelenben? Új nap született volna most az égen? A székely népnél minden lehetséges, mert lelkében hatalmas erők szunnyadoznak mind a jóra, mind a rosszra. S ez az egy örök vigasztalás.

Háromszék

HELYZETKÉP

A Székelyföld leglapályosabb és legtermékenyebb része Háromszék. Mezőgazdaságának viszonylagos fejlettségét nemcsak a talaj minőségének, hanem a szász szomszéd-ságnak is köszönheti, az okszerű gazdálkodás eredményeit közvetlenül láthatta. A háromszéki gazda ma három termést is begyűjt évente a földjéről. A csíki és udvarhelyi gazda előtt lehetetlennek látszik, hogy a búza helyén még egy termés csalamádét is lekaszáljon ősziig, de a háromszékiek azt szólják meg, aki néhány hétig üresen hagyja földjét. A mai gondos gazdálkodás hosszú évtizedek fejlődésének az eredménye, a gazdasági gépek használata előtt asszonyok és gyermekek kalapáccsal verték szét szántás után a göröngyöket olyan apróra, mintha a föld meg lett volna rostálva. A mezőgazdaság zökkenés nélküli fejlődését a helyes gazdálkodás szellemének hosszú múltja biztosítja, míg Csíkban a tapasztalat hiánya a bevezetett szakszerű gazdálkodásban kezdeti válságokat okoz. A háromszéki birtokok jelentékeny része cserélt gazdát az utóbbi évtizedek során, közvetlenül csak a világháborút megelőző tíz év alatt 2404 kat. hold földet adtak el magyar tulajdonosok a román gazdáknak, míg románoktól magyarok csak 217 kat. holdat vásároltak. Emellett a magyar birtokok még 1 1/4 millió korona román és szász pénzzel voltak megterhelve. Ma művelés alatt álló területe jóval több, mint Csíknak vagy Udvarhely

Végszó

Nagy vonalakban felrajzolva végigtekintettük a székelység életét próbálkozásaival, eredményeivel és veszteségeivel együtt. Az utóbbi néhány év eredményei számba vehetők, de az évszázadok óta fokozódó veszteségek nehezen pótolhatók. A székelység élete a sok mulasztás következtében úgy rendeződött be, hogy az évek múlása nem az eredményt és erősödést fokozza szervesen és következetesen, hanem a veszteséget és a pusztulást. Meg lehet állítani ezt a folyamatot, és ellenkező irányt lehet adni neki? A székelység fennmaradása ezen a kérdésen múlik. A föld, az életkörülmények, saját képességei nem ítélték pusztulásra a népet, lehetőség számtalan van. Csak ember kell, aki vezetője lehessen, és főleg egészségesebb társadalmi közszellemre van szükség.

A Székelyföldről a szászok közé visz a vonat, ha ismét kapcsolatot keresünk a világgal. Szinte jólesik ez a szabadulás, szinte megkönnyebbülést hoz. Brassó a nagyvilágot jelenti, és milyen messze van a Székelyföldről! A nép számára ez már a külső világ, ahova érdemes önzölni, ahol érdemes és ahol lehet új életlehetőségek után nézni. A Cenk tövében emelkedik a szászok hatalmas gyapjúszövő gyára, mely egymagában többet ér talán az egész székelység vagyonánál. És körül, elszórtan a gazdag szász falvak fekszenek, melyeknek élete mintha nem is egy világrészen folya a székelyekével. Itt a gazdasági

épületekbe is be van vezetve a villany, a disznóólakban villanykörte világít, s odébb pár kilométerre a székely házakban petróleumra is alig telik, a legmerészebbek pedig azért folytatnak küzdelmet, hogy a tűzholdas gazda megélhetését biztosítsák. Itt éjtszaka is világosság van, a székely falvakra pedig ráborul a nehéz, mély sötétség, mely gátolja a tájékozódást, és amely sok helyen nem oszlik el, hiába jön föl reggelenként a nap.

Főbb forrásmunkák

A történeti részt a következő munkák alapján írtam meg: Hóman-Szekfű: *Magyar történet*. Jakab Elek és Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története*, Bp., 1901. Szádeczky Lajos: *A székelység története*, Bp., 1928. Szabó Károly és Szádeczky Lajos: *Székely oklevéltár, I–VII. kötet*. Dr. Vajda Emil: *A vargyasi Daniel-család*, Bp., 1894. *A nemes székelységnek alázatos könyörgő levele az erdélyi fejedelemség három nemzetből álló statusaihoz és rendjeihez*, Kolozsvár, 1791. Kállay Ferenc: *Historiai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről*, Nagyenyed, 1829. Jakab Elek: *Szabadságharcunk*, Bp., 1880. Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, Bp., 1868. Fényes Elek: *Magyarország statisztikája*, II. kötet, Bp., 1843. Benkő Károly: *Marosszék ismertetése*, Kolozsvár, 1868. Lóránd Lajos: *A székely jobbágyság kialakulása*. Benkő Károly: *Csík, Gyergyó és Kászon leírások*, Kolozsvár, 1853. Kővári László: *Székelyhonról*, Kolozsvár, 1842.

A kiszáradt pusztulásáról és a szétszóródásról szóló fejezetek alapjául a következő munkák szolgáltak: Dr. Sebens Dénes: *Arányosítás és tagosítás* (Az 1908. VII. t.-c. indokolása.). *Székely Kongresszus Csiktusnádon*, 1902. Kozma Ferenc: *A Székelyföld közgazdasági és közművelődési állapota*, Bp., 1879. Simón Péter: *A székely kivándorlás*, Bp. 1903. Barabás Endre: *A székely kivándorlás és a Romániában élő magyarok helyzete*, Bp., 1901. Máthé

József: *Székely kérdés*, Marosvásárhely, 1901. *A székely akció öt éve*, 1907. Az „Ellenzék” 1881-től 1903-ig terjedő évfolyamainak a székelységre vonatkozó cikkei. *A Hegyvidéki, Erdélyrészi, Székelyföldi Gazdasági Akció 1909. évi működésének ismertetése*. Bp., 1910.

A háború utáni alakulás forrásai saját helyszíni adatgyűjtésem mellett elsősorban a *Magyar Kisebbség* és a bukaresti *Carpatpost* nyomatos lapnak a Székelyföldre vonatkozó cikkei voltak, az egyes megyék rajzánál pedig a következő munkákra is támaszkodtam: Barabás Endre: *Udvarhely vármegye közgazdasági leírása*, Bp., 1904. T. Nagy Imre: *Csík megye közgazdasági leírása*, Bp., 1902. Tokaji László: *Eladó ország*, Kolozsvár, 1913. Benkő Károly: *Marosszék ismertetése*, Kolozsvár, 1869. Barabás Endre: *Maros-Torda vármegye és Maros-Vásárhely közgazdasági leírása*, Bp., 1907. Kisebb mértékben vettem figyelembe Sabin Opreanu: *Ținutul săcuilor* (Cluj, 1929) és Heinrich Wachner: *Județ Ciuc, Samt Toplita und der Muresenge* (Cluj, 1929) című munkáját. A használt statisztikákat szöveg közben jelöltem meg.

Utószó

Erdélyi írástudók vállalt sorsára példa a Böződi Györgyé is: forgandó hatalmakkal és rosszabbra forduló „körül-ményekkel” kénytelen mindegyre szembefordulni, aki becsületos, s aki számára az írott magyar szó ekként a cselekvés egyetlen lehetősége, módja maradt. A *Székely bánja* már a két világháború közötti romániai magyar irodalom romantikára hajló vagy népmegváltói szemléletével is ellenkezett, nem is adta ki sem az Erdélyi Szépmíves Céh, halinakötésben, sem a Hitel; tizenhat fiatal írónak kellett összeállnia, hogy napvilágot lásson. A második „közhatalom-változás” után pedig, amikor 1943-ban, a Magyar Élet kiadásában harmadszor megjelent, Böződi az új viszonyok között sem látta szükségesnek változtatni rajta (csupán kibővítette a Marosszékről szóló fejezettel) – hiszen, az ígéretek és remények ellenére, a szegény székelységnek nem a sorsa, hanem csak úri vezérkara változott. Az újabb történelmi fordulat után aztán a könyv meg sem jelent többé.

Hasznos és szükséges lett volna pedig, nem csupán a nemzetiségi kérdésnek nevezett akut tünetcsoport vizsgálatához és a felette máig folyó viták egészséges légkörének megteremtéséhez, hanem talán az irodalom új- és stílrömantikus lelkesedését, energiáit is segített volna a szűkebb és szűrkébb valóság felé fordítani, fennkölttség helyett a mélységre irányítva azt. Hiszen Böződi György

bevallottan egy szívós előítélet cáfolatát készíti könyvében. E búbjós téveszme szerint a székelység egészséges és erős, egységes és szabad emberek közössége: szálfamemberek szűz erdők szálfái tövében. Ez a kényelmes és maganyugtató szemlélet, Böződi György tanúsága szerint, a múltban a gyakorlatban is óriási károkat okozott a szegény székelységnek, hiszen nem tartotta szükségesnek megoldani az eszményinek minősített gazdasági, társadalmi, szellemi életében megsemmisítő kényszerűséggel felmerült kérdéseket. A fenyesek ködlő mítosza még ma is sokszor eltakarja a valós problémákat, s gyakran a legjobb akarattal is mesék festett köntösét, vágzott és képzelt díszait ruházzuk rájuk, hiába hogy ezek alól szemünkbe szűrnak a tények, adatok. Ezek pedig mind a romantikát fellegző közszellem, mind a másfajta adatokat forgalmazó hivatalok számára kínosan kellemetlenek voltak és maradtak. Akárcsak a *Székely bánja* című magányos dolgozat.

Böződi György a harmincas évek elejétől kezdve gyűjtötte adatait, amikor Magyarországon is megindult a falukutató munka (de „anélkül, hogy egymás munkájáról, terveiről tudtunk volna!”), és két évvel a *Puszták népe* után, 1938-ban került a közönség elé és a kritikák ösztüzébe a *Székely bánja*. Az összehasonlítás a mintamérték ismeretében önmagától adódik tehát – bár ezúttal is jobbra felesleges. Az indulatok és szándékok azonosak ugyan, de a körülmények folytán különböznek a feladatok. Böződi kisebbségi sorban gyűjti és sorjázza adatait, írja egy hanyatló közösség elfojtott panaszát. Helyzetfelméréséből kiderül, hogy a székelység a valóságosnál hosszabbnak tűnő századok óta nem szabad, csupán csak

Tartalomjegyzék

A SZÉKELYFÖLD KAPUJÁBAN

Földre írt múlt	5
Rava és boltja	11
A lélek	23

ELFELEJTETT TÖRTÉNELEM

A bűnös utópia	26
Zsellérek, földönlakók, jobbágyok	30
A „három nemzet”-nek nincs egy érdeke	38
Lázadások vezér nélkül	43
A kétkulacos nép	47
Segesvár, gyászos emlék	52
A híres farsang	63
Föld nélkül	73
Önkéntes jobbágyok	77
A szabadság palástja	82
Siculicidium	94
Vesztett ügy	103
1848	111

KISGAZDÁK PUSZTULÁSA

Új törvény, régi gyakorlat	118
Arányosítás	124
Tagosítás	135
A pénz	144

SZÉTSZÓRÓDÁS

A népesség csökkenése	152
Székelyek a Regátban	157
Munkásviszonyok itthon	165
Elmaradottság	174
Mentési kísérletek	180

A NAGY VÁLTOZÁS

Földreform	187
Hitelélet	194
Földkérdés, termelés	200
Népesedés	210
Szellemi élet	217

MAROSSZÉK

Település	223
A nép	225
Gazdálkodás, ipar	232

Két példa	238
Pusztuló vidékek	241
A Kisküküllő völgye	246
A Dózsák faluja	250
A vagon árnyékában	259

UDVARHELY MEGYE

Mai helyzet	266
Sóvidék	272
Szekeresek, kalapköltők	283
„Fekete tyúk árnyéka”	287
Felekezeti szövetkezet	295
Székelykeresztúr	304
A Firtos alatt	317
Nyikómente	320
A haldokló anyaváros	334
Szövetkezetek	340
Népművészet, népköltészet	347

CSÍK MEGYE

Helyzetkép	351
A két város	367
Népinevelés	375
Proletfalva	388

HÁROMSZÉK

Helyzetkép	395
Vidékek	401
Próbálkozások	407
Végszó	416
Főbb forrásmunkák	418

Utószó	420
--------	-----

MAJNÉKI KÖNYVTÁR
Könyvtárunkban van a következő könyvek:
Könyvtárunkban van a következő könyvek:
Könyvtárunkban van a következő könyvek:
Könyvtárunkban van a következő könyvek:
Könyvtárunkban van a következő könyvek:

